

Vehrer Adél

A Sokoró honfoglaláskori mondavilága

Legends of the Sokoró Region from the Times of the Hungarian Conquest of the Carpathian Basin

Összefoglalás

Nemzeti történelmünk mozzanatai a néphagyományban ugyanúgy megőrződtek, mint a középkori krónikákban. A Sokoró vidékének mondavilága valamennyi történelmi korszakból őriz értékes folklór hagyományokat. Jelen tanulmány a honfoglaláskori elemeket emeli ki ezek közül. Történeti forrásaink is igazolják, hogy az Árpád-házi emlékek közül sok kötődik a Pannonhalma környéki vidékhez. Az első monostorunkat körülvevő falvak Szent Istvánnal, Szent Imrével, Boldog Gizella királynéval kapcsolatos mondákat őriznek, emellett ma is él az Árpád fejedelemhez, a honfoglaló csapatok tetteihez, és a IV. Bélához kötődő történeti mondakincs. Őrzi az itteni lakosság a pozsonyi és a ménfői csatával kapcsolatos emlékeket is. Kulturális turisztikai jelentőségük mellett külön értéke ezeknek a ma is gyűjthető narratíváknak, hogy apáról fiúra hagyományozódtak és megőrzésük nemzeti történelmünk ezer évét öleli át.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: N93, Y80, Z13

Kulcsszavak: néphagyomány, nemzeti történelem, nemzeti hősök, történeti monda, hunok-hsziungnuk

DR. VEHRER ADÉL, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar (vehreradel@gmail.com).

Summary

The aspects of our national history have been preserved in folklore as much as in medieval chronicles. Legends of the Sokoró region preserves valuable folklore traditions from all historical periods. The present study will highlight the elements of the period of the Hungarian conquest of the Carpathian Basin. Historical sources also confirm that many artefacts of the Árpád Dynasty are linked to the area around Pannonhalma. The villages surrounding our first monastery preserve legends related to Saint Stephen, Saint Imre (Emeric) and Queen Gisela the Blessed, and the historical legends related to Prince Árpád, the deeds of the conquering troops and to Béla IV are still alive today. The local population also preserves memories of the Battle of Bratislava and the Battle of Ménfő. In addition to their significance in cultural tourism, these narratives, which can still be collected today, have special value as they have been passed from father to son and have been preserved encompassing a thousand years of our national history.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: N93, Y80, Z13

Keywords: folklore, national history, national heroes, historical legends, Huns-Xiongnus

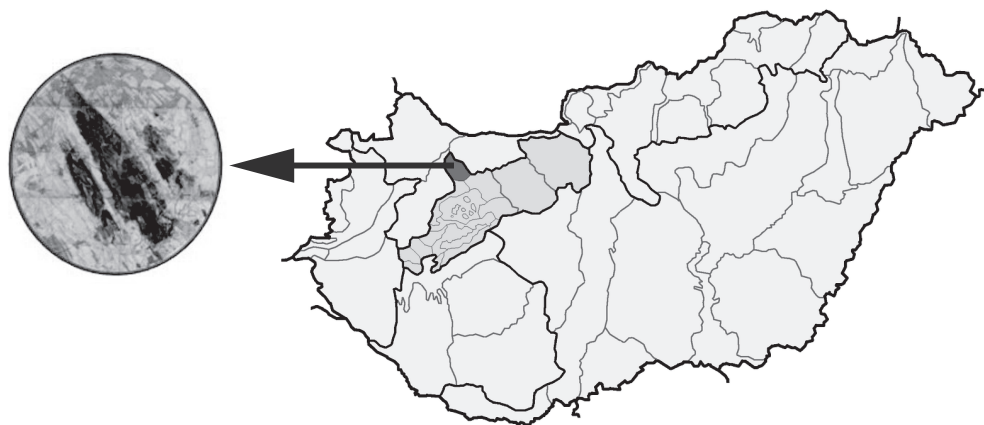
BEVEZETÉS

A magyar nép történelmének fontos eseményei a régi évszázadokban nemzedékről nemzedékre történő elmeséléssel öröklődtek apáról fiúra, és fontos részét képezték a nemzet tudásának. Íratlan tudás volt ez többnyire, és nem véletlen, hogy épp a néprajztudomány volt az a szakterület, amely a történeti mondák kutatását felvállalta. Ez a folyamat a 19. században indult el, amikor is Európa szerte megkezdődött a népköltészeti alkotások összegyűjtése és lejegyzése hazánkban, a nemzeti tudat erősítésének céljából. Mint ismeretes, a néprajz olyan tudomány, amely kisebb részt alapoz írott forrásokra, tudományának alapanyagait saját maga teremti meg, a terepmunka során készült interjúk lejegyzésével. A népköltészet-gyűjtő mozgalom kezdeti lelkesedésének lecsengését követően a 20. századra a történeti monda kutatása háttérbe szorult a többi népköltészeti műfajhoz képest. Az ezredfordulón élénkült fel újra az érdeklődés a magyar nép iratlan történetét őrző népmondák iránt.

Van még tehát esélyünk a feledés homályában rejtőzködő népi történelmünk felkutatására, amely nemcsak tudósi kötelezettség, de sok öröm, felfedezés forrása is. Előadásaimat követően számtalanszor feltették már nekem azt a kérdést, hogy a történeti monda, amelyet ismertettem, milyen valóságalappal bír. Ahogy azt iskoláskorunkban valamennyien megtanultuk, a mondának mindig van valami hiteles alapja, s arra rakódnak rá az erkölcsi tanulságot mutató, vagy éppen a szülőföldhöz kötődést erősítő, sokszor a mese világába kalauzolós csodás elemek. Napjainkban már felmerül az a kérdés is, hogy a néprajz, mint a történettudomány egyik segédtudománya, milyen mértékben tudja támogatni a forráshiányos történelmi események rekonstruálását. Ez másfélszáz évvel ezelőtt aligha volt kérdés, hiszen például Pesty Frigyes a templáriusokról szóló akadémiai székfoglalójában jórészt a néphagyományra

alapozott, és ezen adatokat tényként kezelte (Pesty, 1861). Mondakörök évszázadokat átívelő szájhagyományos kontinuitása a folkloristák többsége szerint is lehetetlen, mégis elgondolkodtató, hogy krónikáink adatait tényként fogadjuk el, csak azért, mert írott forrásnak tekintjük őket. Hétköznapi eleink számára ez a hiteles forrás az ősök emlékezete volt, a szájhagyományban megörökített számtalan történet és helyi monda. Szendrey Zsigmond írta a 20. század első felében, hogy a monda a történelmi kutatás számára olyan, mint egy tárgyi lelet: nem egy eltűnt falu, régi építmény helyére éppen a népmonda vezette rá a kutatókat (Szendrey, 1925). A korszak több tudósa osztotta azt a véleményt, hogy a szájhagyomány a sztyeppe népek körében gyakran több évszázadon keresztül fennmaradt, így például a magyar nép hun rokonságával kapcsolatos szájhagyományt történelmi szempontból forrásértékűnek tekintették (Hóman, 1925).

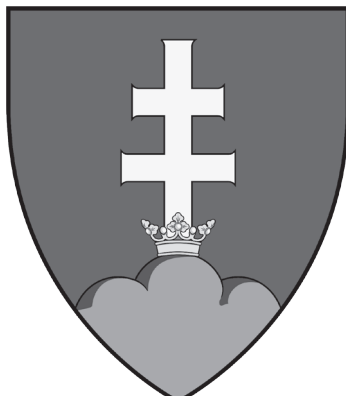
1. kép: A Sokoró elhelyezkedése és hármashalma

Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Sokor%C3%B3-dombs%C3%A1g>

A Sokoró tájegységének népe évezredek történelmi mondahagyomány őrzője. A Sokoró név eredete a helytörténelmi kutatókat régi idők óta foglalkoztatta. Matusek Antal szerint számos birtokos úr lakott ezen a vidéken, innen származik a Sok-ur, később Sokoró-vá alakult név (Matusek, 1859:49). Francsics szerint megalapozottabb, hogy sok ormárról kapta a dombos táj a nevét (Francsics, 1896:466). A Sokoró három dombvonulatból áll, központi települése Pannonhalma városa, amely világörökségi helyszíneként ismert Bencés Főapátságáról. A 996-ban alapított pannonhalmi monostor kulcsszerepet játszott a kereszténység elterjedésében a középkori Közép-Európában. A Sokoró hármashalma (Szemere, Csanak és Pannonhalma) egy háromhajós keresztény templom alaprajzát idézi meg, és a hagyomány szerint ez a három halom jelenik meg hazánk címerében, melyből az egyik a pannonhalmi Szent Hegyet jelképezi, mint a keresztény polgárosodásunk ősi tanúját (Jobbágyi, 2018:11).

2. kép: A hármasként a magyar címerben

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorszag_c%C3%ADmere

Kandra Kabos a 19. század végén ősi áldozóhelynek írja le Pannonhalmát, úgy véli, a kereszténység elfogadtatásához Árpád-házi királyaink továbbra is áldozatokat mutattak be ősi szokás szerint, ezáltal főpapi szerepben magukhoz ragadták ezt a ritust, majd a nevezetes helyeken monostort alapítottak. Minden nemzetségnek megvolt a maga áldozó helye, melyek a kereszténységben sem szűntek meg szent helyek lenni; hanem mint monostoros egyházak, továbbra is maradtak a vallási élet irányító központjai (Kandra, 1897:261-262).

RÓMAIAK, HUNOK, HONFOGLALÓK

A Sokoró honfoglalás előtti történelmének fontos momentumai a Római Birodalomhoz csatlakozás. Pannonia provinciává való szervezése fokozatosan változtatta meg az itteni emberek életét és a táj arculatát (Szőnyi-Tomka, 1996:38-39). A tájegységen bőven vannak római lelőhelyek, római utak nyomai, amelyeket később a honfoglaló magyarok is használatba vettek (Fehér, 1874:384). A provincia megszervezése Pannonhalma környékén az I. század második felében, valószínűleg a Flavius-dinasztia idejében következett be. Ekkor a dombvidékre a villagazdaság volt jellemző. Az itt talált római leletek, agyagedények, érmék mellett római sírokra is bukkantak a feltárások során. A későbbi korokban megfordultak itt gótok, alánok, hunok, svébek, longobardok. A leletek között találunk ezüstös vagy aranyos csillogású pénzeket, illetve fibulákat, kardokat is (Szőnyi-Tomka, 1996:41-43). Ravaszd helyén római település volt, Téten római katonák táboroztak, Szerecsenyben egy osztag őrizte a Lovászpatonán és Téten át Arrabonába, a mai Győrbe vezető forgalmas út biztonságát. Kajárpécon ugyancsak római eredetű érmék, téglák, sírkövek, kőkoporsók kerültek felszínre (Márton, 1961:492).

A hun világbirodalomban kis pont volt az egykori Pannonia Prima provincia, alig több mint két évtizedig állt hun uralom alatt (433-454), de ez a két évtized éppen Attila idejére esett. A Sokoró vidékének régészeti emlékeiből kiemelkedik az ebből az időszakból származó pannonhalmi hun fejedelmi lelet, amelyre 1979-ben bukkantak a győri régészek. Az

emléktárgy-együttes egy gazdagon díszített kardot, egy aranyveretes íjat és egy hun módra kantározott, aranylemezekkel ékes szerszámmal ellátott „hivatali lovat” tartalmaz. A pannonhalmi díszkard egyedülálló lelet Magyarországon. Külön érdekessége, hogy hasonló leletek a Fekete-tenger vidékéről, a Krím félszigetről, a Volga vidékéről és a Rajna mentéről kerültek elő, és a két, egymástól több ezer kilométerre eső csoportot térben és időben egyedül a pannonhalmi kard köti össze. Értékét növeli a teljes arany íjszerelék. A nomádok visszacsapó íjának markolatát és végeit ugyanis csontlemezekkel szokták merevíteni. A hunok híres „arany íján” ezeket aranylemezek jelzik. A régészeti források szerint egy ilyen íjjal nem lehetett lövést leadni, ez nem egy harcos díszes fegyvere, hanem hatalmi jelkép. Ráadásul a pannonhalmi lelet nem sírlelet, hanem belső-ázsiai halottas szokás szerint került a földbe: a főember lelkének búcsúztatásakor külön ásták el, így juttatva a másvilágra hatalmi jelvényeit. A halott vezért a közelben, titkos, jeltelen sírban temették el, amint ezt Attilával is tették a hagyomány szerint (Tomka, 1988:102-103).

Kandra Kabos a 19. században épp a temetkezési hagyományok kapcsán veti fel a magyar-hun-kínai rokonságot, amelyet további adatként a rovásírás hasonlóságával is igazolni próbál (Kandra, 1897:471). Ennek a hármás rokonságnak Kínában ma nagy az ismeretterjesztő szakirodalma, de tudományos elemzésekre is akad példa, kiemelve Attila király szerepét (龔霖, 2020). Valójában az elmélet eredete Edward Gibbon művéhez nyúlik vissza, aki a hunok (匈奴) őshazáját a Kínai Nagy Faltól északra fekvő sivatagba helyezi, s művében a hunok Kínából való kiűzetését leírja (Gibbon, 1869:97-98).

A honfoglalók emlékét helynevek is őrzik a Sokoró-vidéken. Gyórszemere neve a Huba nemzetségbeli Szemerére utal, Kajár névadója Quijár ispán, akitől I. István királyra szállt a birtok, Kispéc pedig a nemzetségek egyikének, Pécnek a nevét viseli. A legsokrétűbb honfoglaláskori emlék Pannonhalma városához kötődik. A Főapátság volt hazánkban az első kolostor. Szent István király olasz és cseh bencéseket hívott Szent Márton hegyére, akiknek térítő és tanító munkájához komoly adományt tett: a legyőzött Koppány, somogyi ispán népét és jövedelmének tizedét adta akolostornak. A bencés rend vezető szerepet vitt abban, hogy hazánkban megvalósuljon a feudális államrend, elterjedjen a keresztény vallás és megalapozódjon az egyházi műveltség. A bencések alapították az első iskolákat, ők írták latin nyelven az első okleveleket, törvényeket, történeti feljegyzéseket. Ugyancsak a bencések ismertették meg hazánkban az európai építészetet, az első román stílusú műemlékeink tőlük származnak. Bencés rendbeli volt az a szerzetes is, aki az első ismert magyar szöveget, a Halotti Beszédet leírta. Ebben a nagy jelentőségű kulturális munkában a rend központja, Pannonhalma járt élen. A főapát pedig az ország egyik legelőkelőbb méltóságának számított. Következésképp a Sokorótáj számos történelmi eseményben játszott főszerepet, jelentősége sok esetben országos hatókörű volt (Márton, 1961:492).

A Sokoró gazdag történelme predesztinálta annak népét a sokszínű történeti mondahagyomány megőrzésére. Változatosságával kiemelkedik a sokorói hagyományokból a tényői mondavilág emblematikus történelmi eseményeinkhez és nemzeti hőseinkhez kötődő hagyományainak összessége. A megőrzött emléksanyagból legfigyelemreméltóbb a honfoglalás-kori hagyomány, amelynek középpontjában Árpád fejedelem és a róla elnevezett forrás áll.

ÁRPÁD FEJEDELEM KÚTJA

A honfoglalás-kori sokorói hagyomány emblematisz elemei közül kiemelkedik a tényői Árpád-kút, vagy ahogy a legidősebbek nevezik: az Árpa-kút. Utóbbi elnevezés a régebbi, hiszen az Árpád régi magyar férfinév az ótörök eredetű árpa szó -d kicsinyítőképzős származéka. A helytörténeti szakirodalom csekély alkalommal említi a nevezetes forrást, ám a helybeliek közül még az ifjabbak is ismerik névmagyarázó mondáját napjainkban. A kőbe foglalt Árpád-kút közelében emléktábla hirdeti az arra járó turisták számára, hogy Árpád vezér és kísérete 903-ban erre járt és ivott a forrás vizéből (Bárdos, 1998c:850). A forrás keletkezését a helybeliek többféleképpen magyarázzák.

Az egyik nézet szerint az ezen a területen táboraó Árpád vezér lovának lába nyomán megsüllyedt a talaj, és friss forrásvíz tört a felszínre. Többek szerint a patanyom még ma is látható a kút mellett. Más vélemény szerint a Pannonhalma felől érkező honfoglalók sehol nem találtak vizet. Ekkor Árpád földbe szúrta kardját, és bővizű forrás tört föl. A harcosok a forrás vízével oltották szomjukat. Olyan is van, aki úgy véli, a lovaikat itatták meg itt a honfoglaló csapatok (Unti-Varga, 2009:176; Sulyokné, 2009:19).

A folklórszövegek szerint két, egymás közelében fekvő forrásról is szó van, amelyeket a helybeli idősök a Kis-Árpád-kút, illetve a Nagy-Árpád-kút elnevezéssel illetnek. Élesen elkülönül egymástól a két forrás története. A Kis-Árpád-kút hagyománya egyértelműen Árpád fejedelemhez kötődik, emberi fogyasztásra alkalmaz forrásvíz lelőhely, míg a Nagy-Árpád-kúttal kapcsolatban a nemzedékről nemzedékre hagyományozott élménytörténetet emelik ki a helybeliek. Eszerint a Nagy-Árpád-kút jóval bővizűbb volt, mocsaras, állatok itatására alkalmas, amelybe akár bele is fulladhattak az ott szomjukat oltó állatok, de akár a falut is elönthette volna a belőle feltörő víz, ha gypájúval tömött zsákokkal el nem tömik. A Kis-Árpád-kút egyértelműen pozitív helyszín, ahol évszázadokon át szomjukat olthatták az emberek Árpád fejedelemnek köszönhetően, míg a Nagy-Árpád-kút veszélyes hely, amelytől óvták gyermekeiket és állataikat a helybeliek. A hagyomány szerint további nevezetessége a forrásnak, hogy itt, az Árpád-kútnál keresztelték meg honfoglaló őseink gyermekeiket. Van olyan tényői lakos, aki visszaemlékezik egy régi fából készült emlékoszlopra, amely a második világháború előtt a forrás mellett hirdette a honfoglalók emlékezetét. Állítólag ezt a kommuniszták felgyújtották. 2016 szeptemberében újra emlékmű került az Árpád-kút mellé, a forrást megújították, és egy emlékkövet állítottak Árpád emlékére (Vehrer, 2019:25-35).

A forráskultusz nagyon régi hagyományokra tekint vissza, és sok nép vallásában megtalálható. Krónikáink számos adatot szolgáltatnak a honfoglalók forráskultuszára nézve. Vizek, források mellékén látjuk a régi magyarokat letelepedni, lakni, temetkezni. Krónikáink pannonhegyi szent forrása, amely mellett Árpád fejedelemet eltemették például különleges tiszteletnek örvendett. A szabolcsi zsinat kénytelen volt a magyar nép forrás- és vízisztelete ellen szigorú rendeletet kibocsátani. Ebben a rendeletben többek közt megemlítik, hogy az, aki valamelyik forrásnak áldoz, egy ökröt köteles adni büntetésül a zárdának. A népi hagyományok élénken emlékeztetnek a régi forráskultuszra, számon tartják egyes források csodás eredetét, hiszen eleink az apadó és áradó forrásoknak ősrégi idők óta különösen nagy jós tehetséget tulajdonítottak (Ipolyi, 1854:201).

A HONFOGLALÓK TÁBORHELYEI

Tényőn az Árpád-kút fölött magasodik a Tábor-hegy, ahol a hagyomány szerint Árpád katonái gyülekeztek. Tényő másik történeti mondája szerint a hunok, később a honfoglalók csapatai a helyi Táborvölgyben táboroztak. Ez a völgy három oldalról is magas dombokkal védett, a dombok tetejéről belátni a Sokoró-völgyet, tehát földrajzi adottságai okán a Táborvölgy seregek táborozására kiválóan alkalmas lehetett. Mint a helybeliek mondják, a Táborvölgy annyira eldugott hely, magas dombokkal körül-ölelten, hogy oda a nap is csak délben süt be. A honfoglalók lovaik itatására 36 méter mély kutat ástak az út közepén, amely még ma is megvan, és a legbővizűbb a táborvölgyi kutak között. A honfoglalás kori mondahagyomány a Táborvölgy felett fekvő Nyugodó domboldalhoz is kötődik, eszerint Árpád fejedelem itt pihent le katonáival, mivel innen jól lehetett látni a nyugatról közeledő ellenséget. Olyan tényői idős ember is van, aki szerint a honfoglalókat megelőzően a hunok táboroztak a Táborvölgy és a Nyugodó területén (Unti-Varga, 2009:177; Vehrer, 2019:47-53). Érdemes megfigyelni a teljes Kárpát-medencei mondakincsben, hogy még az új évezredben is gyűjthetők hunokkal kapcsolatos mondák. Az adatközlők egy-egy földrajzi hely, település történetével kapcsolatos narratíváik igazolására gyakran nyúlnak vissza a honfoglalás előtti régmúltba. Ugyanakkor megjelent egy olyan tudományos vonulat is, amely a történeti mondák egy részét sok esetben hiteles forrásként fogadja el (Jenci, 2020:162-163).

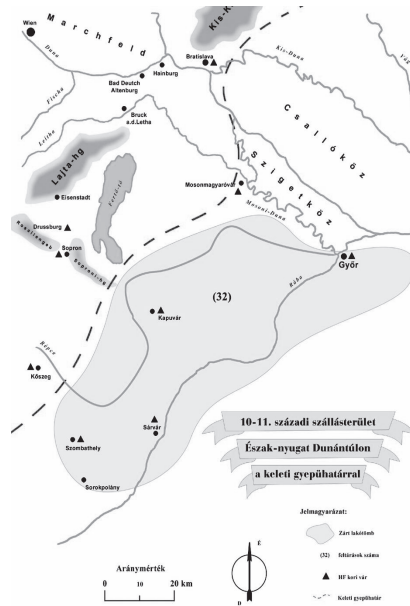
ÁRPÁD SÍRJA ÉS A POZSONYI CSATA

Legérdekesebb valamennyi tényői monda közül a Cipó-domb története. Ez a mesterséges keletkezésű, félgömb alakú domb a régészeti felmérések szerint temetkezési hely, bár még feltárás nem történt itt. Többek szerint késő bronzkori vagy kora vaskori halomsír. Ez a típusú temetkezés Győr-Moson-Sopron megye térségében több helyütt előfordul (Molnár, 2006:339-340) Miután a régészeti leírások sem teljesen egybehangzóak, a tényői lakosság többféle magyarázatot őriz a szájhagyományban a domb keletkezésével kapcsolatban. Vanak, akik szerint avar, gót vagy kelta eredetű a domb, mint temetkezési hely, mégpedig egy jelentős vezér sírhelye. A mai hagyomány szerint Árpád sírját rejtő a jelenleg is temetőként funkcionáló domb, s azt a katonái hordták össze a sisakjukban. A fejedelmet nem akarták a föld alá temetni, ezért hordták holttestére a földet. Mivel a sereg nagyon nagy volt, az odahordott földből egy domb keletkezett, amely alakja miatt később a Cipó-domb elnevezést kapta. Mai napig meg tudják mutatni azt a közeli árkot, ahonnan a földet elhordták (Vehrer 2019:36-46).

Árpád fejedelem temetkezési helye mai napig vitatott. A kora középkor egyik legjelentősebb ütközete volt a pozsonyi csata, melyhez a hagyomány szerint Árpád temetkezési helyének titka is kötődik. A honfoglaló magyarok 895-896-os bejövetele után a magyar fennhatóság területe nyugat felé 907-re már megközelítette a mai Ausztriában fekvő Enns folyó vidékét. A Keleti Frank Királyság azért akart döntő katonai csapást mérni a magyarokra, hogy megsemmisítse, vagy jelentősen visszaszorítsa őket a korábbi frank területekről, a Morva Fejedelemség és Pannónia területéről. A csata a keleti frank sereg megsemmisítő vereségével végződött, amelyben Luitpold bajor herceg és Theotmár salzburgi érsek is elesett. Szinte a teljes bajor

nemesség életét vesztette a csata során. A magyarok újabb területeket nyertek az Enns folyóig, mely 955-ig a magyar határvonal lett. A Kárpát-medencei letelepedés ekkor stabilizálódott honfoglalássá, ezzel a sorsdöntő csatával fejeződött be, egyben ez volt az első honvédő háborúnk. A győztes csatát követően több mint 120 évig nem lépett ellenséges katona a magyarok földjére, így a honfoglalók berendezkedhettek új hazájukban (Torma, 2008:11-166).

3. kép: A Dunántúl a Pozsonyi csata idején¹

Forrás: Torma, 2008:37.

A nevezetes pozsonyi csatára utalva, Szabados György történész hangsúlyozza, hogy nem tudjuk, Árpád megérte-e 907 nyarát, értesült-e a győzelemről. Megismerhetetlen körülmények között távozott e világról, ahogy érkezett. Sírját, földi maradványait sem lehet azonosítani, mint ahogy az összes többi magyar nagyfejedelmet sem. Személyiségjegyeiről sincs semmi biztos tudomásunk (Szabados, 2007). Hasonlóképpen vélekedik Kanyó Ferenc történész is, véleménye szerint furcsa, hogy Árpád jelentős történelmi pozíciója ellenére sem a nyugati, sem a bizánci források nem számoltak be haláláról. A honfoglaló magyar fejedelem egyszerűen eltűnt a krónikások híradásaiból, leszámítva a Tarih-i Ungurust. A latinról török nyelvre fordított 16. századi krónika Árpád halála kapcsán viszont hozzáteszi az alábbiakat: „hosszú ideig élt, evéssel, ivással kellemesen töltötte idejét, ellenségei közül senki sem bántotta, senki sem támadt ellene, sok hónapot és évet élt át a szív nyugalmával, végül is el kellett fogynia élete magjának. [Eljött] a napja, megöregedett, elgyengült, megbetegedett, a szíve megtört, a korszak elfordította tőle arcát, és szemét betakarta földjével, vagyis elhalálozott.”²² Ebből azonban még egyáltalán nem derül ki, hova temették el Árpádot, a folytatásban pedig nem

is ad róla hírt, hanem elkezdti a honfoglaló fejedelem leszármazottainak történetét (Tarih-i Üngürüs, 1982).

Másik forrásunk, a *Gesta Hungarorum* azonban részletesebben tudósít Árpád sírjával kapcsolatban: „Aztán ahogy így mentek Árpád vezér meg nemesei, Szent Márton hegye tövében ütöttek tábornak, s mind maguk, mind állataik ittak Szabária forrásából. Majd amikor a hegyre felháltak, Pannónia földjének szépségét látva igen megörültek. ... Ezután az Úr megtestesülésének kilencszázhetedik esztendejében Árpád vezér is elköltözött ebből a világból. Tisztességgel temették őt el egy kis folyónak a forrása felett, amely kőmederben folyik alá Attila király városába. Egyszersmind ott a magyarok megtérése után a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére egyház épült, amelyet fejrnek hívnak.” (Anonymus, 2003:123).

Mivel Árpád fejedelem temetkezési helye mai napig vitatott, így nem meglepő, hogy Anonymus fenti leírását a tényőiek magukra vonatkoznak érzik, s ezt igazolni vélik a helyi Árpád-forrás létével, valamint Pannonhalma közelségével, mindezt annak ellenére, hogy ezt a tény történeti források nem igazolják. A legtöbb tényői szerint Árpád fejedelem a falujukban van eltemetve (Vehrer, 2018:36-46). Még ennél is meggyőzőbb az Árpád-kúttal való kapcsolatra utaló történet, amely csokorba fűzi a tényői honfoglaláskori néphagyományokat: „Gyerekkoromban hallottam, hogy a Táborvölgybe a honfoglaló magyarok táboroztak, ez nincs névhez kötve. Az Árpád-kút neve már egyértelműen arra utal, hogy Árpád vezér járt erre. A Cipó-dombról pedig azt tartják, hogy egy híres vezért temettek itt el. Megfontolandó, hogy van-e történelmi alapja ezeknek az elnevezéseknek. Árpád a csapataival erre jött Fehérvár felől, és innen kétnapi járásra van a pozsonyi csata színhelye. Azt mondják, hogy Árpád a csatában megebesült, majd két napjára meg is halt. Mikor jöttek visszafele, lehet, hogy éppen Tényőn álltak meg. Ha ezt a három helyszínt összefűzzük, lehetséges, hogy a honfoglaló csapatok itt pihentek meg a Táborvölgyben, ittak az Árpád-kút vízből és a Cipó domb lehet akár Árpád temetkezési helye is.” (Varga Gábor, Tényő polgármesterének közlése, 2018).

A források igazolják Árpád Sokoró-vidéki kötődését. Megyénk területének nagy részét Árpád fejedelem saját magának foglalta le törzsi szállásterületnek, ezért ajándékozhatta bőségesen az itteni birtokokat Szent István a győri püspöknek és káptalannak, a Szent Adalbert prépostságnak, a bencéseknek és a Hédereknek. Emellett Árpád Győrt a honvédelem fő helyének jelölte ki, és a város kiemelkedő jelentőségét bizonyítja az is, hogy Koppány felnégyelt testének egyik részét Győr kapujára szegezték (Fehér, 1874:472,493,536).

A PANNONHALMI FŐAPÁTSÁG ÉS SZENT ISTVÁN SZÉKE

Pannonhalma ezer szállal kötődik Szent Istvánhoz és a keresztény magyar államiség megteremtéséhez. A város legfőbb látványossága a Pannonhalmi Főapátság, amely a Magyar Bencés Kongregáció központja. Az épületegyüttes a Bakony és a Kisalföld találkozásánál, a Szent Márton-hegyen fekszik. A Főapátságot 1996-ban a világörökség részévé nyilvánították, 2004-ben pedig Magyar Örökség-díjban részesült. A források a magaslattal, melyen a Főapátság áll, Szent Hegynek is nevezik. 996-ban, amikor Géza fejedelem letelepítette itt az első szerzeteseket, Szent Asztrik lett Pannonhalma első apátja. Pár évvel később, 1000 környékén Szent István Asztrik apátot küldte el Rómába a pápához, hogy elismertesse az újonnan megterem-

tett államot. A pápa, II. Szilveszter, tudós emberként korábban a német-római császárnak, az ifjú III. Ottónak volt a tanára, így a pápa és a császár az ezredfordulón mester-tanítványi viszonyban tudtak együttműködni. Közös tervük az volt, hogy Krisztus születésének 1000. évfordulójára megteremtik az ezeréves birodalmat, azaz a keresztény Európát. Asztrik tehát igen szerencsés történelmi pillanatban érkezett Rómába. A hagyomány szerint koronát kapott a keresztény magyar királyság önállóságának elismeréseként, hogy azzal megkoronázhassa Istvánt. Az apátság jogait Szent István 1002-ben kelt kiváltságlevele erősítette meg (Juhász-Laczik Albin, 2020).

A Szent Hegy történetének fontos előzménye, hogy Szent Márton ezen a helyen született, és ezt a helyet választotta imádságos helyéül, míg Pannóniában élt. Pannonia nem nagy terület volt akkoriban, csupán a Szent Hegy aljában lévő első birtok, a többi közeli birtokok, falvak összességét értették alatta. Pannóniát másképpen Sabaria néven is említik a források, és az egyik tatárjárás kori birtokösszeírás Pannonhalmától délre helyezi. Ide kötődően megemlékeznek egy szent forrásról is, melyet Pannónia fejének, azaz Pánzsafőnek neveznek. Ennél a Szent Márton hegye melletti forrásnál (Sabaria forrásánál) Árpád vezér és tábora megállt és ittak vízből. Majd fölmentek a hegyre és onnan gyönyörködtek Pannónia földjének szépségében (Erdélyi, 1902:222). Pannonhalma városának korábbi neve Szentmárton. Ősidők óta lakott hely, egyes kutatók szerint a Civitas Pannonia nevű római kori város helyén épült (Bárdos, 1998a:747).

A néphagyomány Szent Istvánnal kapcsolatos emlékei egyben a Főapátsághoz is kötődnek. Ipolyi szerint zsolozsmák vagy káptalan gyűlések alkalmával ült a király azon a széken, melynek gyógyhatást tulajdonítanak. (Ipolyi, 1874:442) Szent István trónusa, a Királyi szék vörös márványkőből van kifaragva. A Főapátság altemplomában helyezkedik ez el, és azt tartják róla, hogy az a keresztény, aki ájtatossággal ráül, és a Boldogságos Szűz Máriának és Istennek esedezik, annak javul a hát- és derékfájása. (Esterházy, 1696:134-135; Magyar, 2000:175) A legendát több forrás is megerősíti, Zombory például Szent István kápolnájának nevezi az altemplomot, amely az egyház főoltára alatt áll. Kőpadot említ, melyen első királyunk buzgó áhítattal hallgatta a miséket. Szerinte, ha a fájós derekú ember ráül, meggyógyul (Zombory, 1862:190).

SZENT IMRE LEGENDÁJA

A történeti feljegyzések szerint István király fiát, Imre herceget a Pannonhalmi Főapátságban oktatták. Nem véletlen tehát, hogy tények és legendák egyaránt kötődnek a Sokoró vidékén Szent Imréhez. Pannonhalmától északra feküdt Szent-Imre falu, amely a 17. században még létezett, dombjain szőlő termett és templomáról is számot adnak a források (Fehér, 1874:548). A jelenleg használatos földrajzi név szerint Pannonhalma Illak-erdejében a Szent Imre-hegy őrzi a herceg emlékét. A Szent Imre-hegy a hagyomány szerint arról kapta a nevét, hogy Szent Asztrik itt üdvözölte a Főapátság látogatására érkezett Imre királyfit. A Herceg-hegy nevű dombon áll ma is az az 1896-ból származó emlékoszlop, melyet Magyarország millenniumakor emeltetett Fehér Ipoly pannonhalmi főapát. A legendák szerint 1031-ben Imre herceg egy vadászat alkalmával baleset áldozata lett, egy sebesült vaddisznó tépte szét (Franciscs, 1896).

A Szent Imréhez kötődő legenda szerint Pannonhalmán, általában a hegy lábánál fogadták a szerzetesek a kolostorba látogató herceget. Mikor Szent István egy alkalommal fiával együtt érkezett, Imre herceg a szerzetesek üdvözlésekor az egyiket hét csókkal tüntette ki (Ábrahám, 1997:316). A történet részletesen ekképpen hangzik: Mikor Imre herceg atyjával együtt ment Pannonhalmára, hogy szokásuk szerint ott imádkozzanak, a szerzetesek ünnepélyes menetben kivonultak a kolostorból a király és a herceg fogadására, és a hagyomány szerint arra a hegyre jöttek, melyet a nép azóta Imre magaslatnak nevez. Itt a jámbor lelkű király az őt megillető tiszteletet fiára háritotta, Imrét küldte előre, hogy az üdvözlés neki szóljon. A szerzetesek sorban Imre herceg elé járultak, aki az akkori kor szokása szerint csókkal üdvözölte őket. Mivel mindegyik szerzetes érdemeit jól ismerte, nem egyformán üdvözölte őket, hanem némelyiket csak egyszer, némelyiket háromszor, némelyiket ötször, legvégül pedig egy Mór nevű szerzetest hétszer csókolt meg. Csodálkozva látta ezt Szent István király, és sejtette, hogy ennek a megkülönböztetésnek fontos oka van, ezért mise után félrevonult fiával, és barátságos beszélgetés közepette kitudakolta tőle, hogy miért nem egyformán osztotta az üdvözlő csókokat a szerzetesek közt. Imre mindegyikük érdemeit és hibáit előadta, kiemelve Mór testvért, akit hétszer csókolt meg, mivel egész eddigi életében tiszta életet élt. István király meglegedett a válasszal, de meg akart győződni annak igazáról, ezért éjszaka újra visszatért titokban Pannonhalmára, hogy a szerzetesek imádságban való buzgóságát megfigyelje. Észrevétlenül bement a templomba, és látta, hogy az imádság végeztével a szerzetesek nagyrészt aludni mentek, csupán azok maradtak tovább is virrasztva a templomban, akiket Imre többször megcsókolt, és mindegyik a templomnak egy-egy félreeső szögletébe húzódva szoltárokat imádkozott. Ekkor előlépett a király, és mindegyikhez külön-külön odamenve, áldó szavakkal üdvözölte őket. Legutoljára Mór szerzeteshez ment, akit Imre hétszer csókolt meg, de Mór imádságába merülve nem is vette észre a királyt. Jámborságáról meggyőződve csakhamar a megüresedett pécsi püspöki székre nevezte ki őt Szent István (Karácson, 1899:7-8).

BOLDOG GIZELLA KIRÁLYNÉ FALUJA

Győrasszonyfa a környék legrégebbi Árpád-kori települése. Nevében őrzi Gizella királyné emlékét. A hagyomány szerint a királyné jobbágyainak faluja volt, mások szerint a királyné tulajdona volt a település határa. A 14. században jelenik meg az Asszonyfalvi családnév, a község birtokosai között (Borovszky, 1908:19; Sály 1998:625). Asszonyfa címerében a pajzsot záró királyi korona egykori birtokosára, a királynőre, a pajzsban lévő évszám (1150) pedig a település kora középkori gyökereire utal (Bedécs-Horváthné, 2003:70). Boldog Gizella királyné emlékét őrzi Győrasszonyfán az a dűlőnév is, mely a Lénia út nevet viseli. A hagyomány szerint ezen a régi úton járt fel Gizella misét hallgatni Pannonhalmára a szerzetesekhez (Ábrahám, 1997:315).

A Pannonhalmi Főapátság műkincsei közül kiemelt figyelmet érdemel a Gizella királyné által készített palást, mely a koronázási palásnak teljesen hű mása. A bizánci stílusú palást anyaga a legfinomabb fátyolszövet, és ugyanazon alakok, cifrázatok és feliratok láthatók rajta, mint a koronázási paláston. A palást története kalandos. Gizella a Boldogságos Szűz székesfehérvári templomának ajándékozta, majd a nemzeti ereklye 1543-ban került a fehérvári

egyház kincstárából Bécsbe. Onnantól kezdve egészen elfeledve hevert a palást a császári kincstárban, míg azt Mária Terézia a Pannonhalmi Főmonostornak ajándékozta. A rend 1756-ban történt feloszlatásakor az ereklyét átadták a szombathelyi püspöknek, azzal a kikötéssel, hogy ha a rendet bármikor visszaállítják, a köpeny ismét Pannonhalma birtokába száll. Ennek megfelelően 1804-ben vette át Novák Krizosztom, a visszaállított rend főapátja a nemzeti ereklyét a szombathelyi kanonoktól (Fehér, 1874:668-669; Francsics, 1896).

IV. BÉLA KÚTJA

IV. Béla király kötődésére a Sokoró tájhoz számos példa akad, kivált adománylevelei kapcsán. Feljegyezték például, hogy 1253-ban és 1254-ben is hosszabb időn át tartózkodott Győrben, azzal a céllal, hogy a város és a megye lakosságának ipari és kereskedelmi tevékenységét fel lendítse, és ehhez különféle kedvezményeket nyújtson (Kerekes, 1929:14). Nem véletlen, hogy a hagyomány Ravazd településhez köti IV. Béla megjelenését a Főapátság tőzsomszédságában. Ravazd a Szentmártoni Apátság ősi birtoka, és itt található a nevezetes Pannóniai Kút, Pándzsa ere vagy mai nevén IV. Béla király kútja (Vályi, 1799). A forrásról Anonymus is megemlékezik, eszerint Árpád vezér és nemesei Szent Márton hegye tövében ütöttek tábor, és mind maguk, mind állataik ittak Sabaria forrásából. Ezt követően a Szent Hegyről letekintve Pannónia földjének szépségében gyönyörködtek (Anonymus, 2003:123).

A források szerint az említett kútból Árpád vezér és tábora is ivott, majd a tatárok elől menekülő IV. Béla is itt oltotta szomját. A hagyomány ma inkább IV. Bélához köti a forrás létrejöttét. A kutat felirat díszíti, mely ezt az eseményt megörökíti, megmagyarázván egyszerűen a kút nevét is, mely a népnyelven Bélakútként ismert (Borovszky, 1908:55). Ravazd mellett csörgedez a „Béla kútja” nevű forrás, hol a Francsics (1896) szerint a mongoloktól úzött király a kútnál megpihent, egyúttal átvette Uriás pannonhalmi apáttól a kölcsönzött 800 márka ezüstöt (Francsics, 1896). IV. Béla királynak 1231-ben kelt levele egyébként Szent Forrás, Sabaria forrása, Pannonfő vagy Panosa néven is említi e forrást (Fehér, 1874:73). Bárdos (1998b) részletesebben idézi az oklevél szövegét: „Ahol a hagyomány szerint Szent Márton született, a középső völgyben van a szent forrás, amelyet Pannonia forrásának – caput Pannoniae – mondanak, s amelyik más forrásokkal együtt patakává lesz a Szent Villebald egyháza alatt, és Pándzsának (Panossa) hívják.” (Bárdos, 1998b:777-778).

A néphagyomány szerint Béla király földbe szúrt kardja nyomán fakadt a kénes vagy vasízű forrás, ebből ivott a király a serege, valamint a lovaik. A 17.-18. században nevezetes zarándokhely lett a gyógyító erejűnek hitt forrás. A Pannonhalmi Főapátság jóvoltából 1792-ben a forrás fölé barokk stílusú kútházat építettek, melyet később országosan védett műemlékké nyilvánítottak. 1992-ben került az épületre egy festmény, amely Szent Mártont ábrázolja akkor, amikor köpenyét egy koldussal megosztja. A kútház nyugati oldalán márvány emléktábla áll, melyen az alábbi, latin nyelvű felirat olvasható: „Ezt a pannon forrást egykor IV. Béla, Magyarország királya megízlelte és megszerette, a régisége miatt már pusztulásnak indult, Pannónia Szent Hegyének gondosságából most újra tisztábban bugyog fel a víz. 1792.” (Vehrer, 1989:19; Szűcs, 2020:86) Az 1800-as évek közepén az akkori főapát megújította a táblát, és a latin felirathoz ezt csatolta: „Itt pihent meg IV. Béla király 1241” (Fehér, 1874:551).

MÉNFI CSATA

Ménfő falu a királyi ménes szálláshelyének emlékét őrzi nevében. A településhez kötődő csata a Szent István uralkodása után bekövetkezett trónviszály fontos momentuma volt. 1044. július 5-e a Ménfői csata néven került be a magyar történelembe. Ezen a napon ütközött meg Aba Sámuel magyar király és a III. Henrik német-római császár által támogatott Orseolo Péter a királyi trónért. Orseolo Péter, korábbi magyar király, aki Szent Istvánt követte a trónon, III. Henrik császár udvarában készítette elő az Aba Sámuel magyar király elleni támadást, közben az üldözött magyar főurak a koronát is felajánlották neki, valamint támogatásukat a csata során. Péter, III. Henrik támogatásával 1044 nyarán a Dunától délre fekvő mocsarakon át támadt Magyarországra. Mivel ekkorra már a mellé pártolt magyar urak is segítették őt, jó terepismeretüknek köszönhetően a Rábcán és Rábán átkelve gyorsan eljutottak Ménfőig. Aba Sámuel a császáréval nagyjából azonos sereggel várta a betörő ellenséget, és Ménfőnél vívta meg a sorsdöntő ütközetet. Az összecsapás során a magyar király harcosainak nagy része átállt Henrik oldalára, vagy egyszerűen elhagyta a királyt. Másrészt, az időjárás sem kedvezett Aba Sámuelnek, hatalmas szélvihar borította porfelhőbe a magyar hadvonalat, célozni nehezen tudtak, a kilőtt nyílveszőket a szélvihar félrevitte. Az ütközet így Orseolo Péter támogatójának döntő győzelmével ért véget, Aba Sámuel menekülni kényszerült, majd nemsokára meggyilkolták. Péter pedig végül visszakapta a trónt és felajánlotta azt hűbérül a Német-Római Birodalomnak. (Szabady, 1990:96-97) A ménfői csatában elesett sok német harcos után hosszú ideig Verloren-Bayer vagy „Veszett német” volt a település neve a népnyelvben, mivel a tetemek szaga miatt két hónapig nem lehetett megközelíteni a falut (Borovszky, 1908:42). A csata részletes menetéről a Képes Krónika is megemlékezik.

KIRÁLYSZÉK

Csanak (ívócsanak) szavunk a honfoglalás korából ered, fából készült merítőedény volt, amely összefüggést mutat a falura korábban jellemző szőlőkultúrával. A településhez kötődő Árpád-kori emlék a Királyszerék. Ma egy mesterségesen kialakított halom tetején egy kis kőkereszt emlékeztet bennünket arra, hogy 1244-ben IV. Béla a győr-csanaki határban ítélőszéket, törvénytartást tartott. A későbbiekben erre többször is sor került a könnyen megközelíthető dombok alatti réten (Fehér, 1874:604). IV. Béla király a tatárjárás után több ízben beutazta az országot, hogy igazságot szolgáltatson, és az elharapódzott visszaéléseket megszüntesse. A királyi ítélőszéket csakhamar felváltották a részországgyűlések, a nádor elnöklethe alatti törvénytartások. Mivel Győr vármegye a kisebbek közé tartozott, Komárommal együtt tartotta gyűléseit, melynek helye gyakran a Királyszerék volt (Borovszky, 1908:22).

Ménfőnél 1351-ben Konth Miklós, 1394-ben Illosvay, 1375-ben és 1386-ban pedig Gara nádorok is tartottak üléseket. A 15. században a nádori ítélőszékek megszüntével külön közigyeléseket és külön vármegyei ítélőszékeket tartottak. Utóbbiak helyszíne továbbra is a Királyszerék maradt. A mesterséges dombon először fakereszt állt, amit Major János állított 1800-ban. Erről a fakeresztől az 1809-es Kismegyeri csata leírásában is szó esik, mint vörös kereszt. Az 1975-ös felújításkor Kolonits János földbirtokos, bíró síremlékét használták fel a kövön található felirat tanúsága szerint. Az emlékhely melletti utca ma is a Királyszerék nevet viseli (Szabady, 1990:97-98).

ZÁRÓ GONDOLATOK

A Sokoró vidékének mondavilága valamennyi történelmi korszakból őriz értékes folklór hagyományokat. Jelen tanulmány a honfoglaláskori elemeket emeli ki ezek közül. Történelmi forrásaink is igazolják, hogy az Árpád-házi emlékek közül sok kötődik a Pannonhalma környéki vidékhez. Az első monostorunkat körülvevő falvak Szent Istvánnal, Szent Imrével, Boldog Gizella királynéval kapcsolatos mondákat őriznek, emellett ma is él az Árpád fejedelemhez, a honfoglaló csapatok tetteihez, és a IV. Bélához kötődő történelmi mondakincs. Őrzi az itteni lakosság a pozsonyi és a ménfői csatával kapcsolatos emlékeket is. Folklorisztikai szempontból a hagyományanyagban szerepelnek helynév magyarázó, nemzeti hősközhöz kötődő, háborúkkal, harcokkal összefüggő mondák, és szentekhez kötődő legendák. Kulturális turisztikai jelentőségük mellett külön értéke ezeknek a ma is gyűjthető narratíváknak, hogy apáról fiúra hagyományozódtak, és megőrzésük nemzeti történelmünk ezer évét öleli át. Mindez összességében hozzájárul nemzeti identitásunk további erősödéséhez.

JEGYZETEK

- ¹ A térképen látható, hogy a zárt lakótömb fedi a sokorói részeket is.
- ² Az idézet forrása a Tarihi Üngürüş, eredetileg latin nyelvű krónika, amelyet Mahmud Terdzsümán, I. Szulejmán szultán bécsi zsidó családból származó tolmácsa, diplomatája saját állítása szerint 1543-ban, Székesfehérvár királyi könyvtárának elégetésekor mentett meg, és fordított le oszmán-török nyelvre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ábrahám Imre (1997): Pannonhalma nagyközség történelmet idéző helynevei. In: *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Szerk. B. Gergely Piroska-Hajdú Mihály. Budapest-Miskolc. 313-318.
- Anonymus (2003): *Gesta Hungarorum*. A magyarok cselekedetei. Pannonia elpusztítása c. fejezet. Fordította: Pais Dezső. Szent István Társulat, Budapest.
- Bárdos Dezső (1998a): Pannonhalma In: Fekete Mátyás (szerk.) *Győr-Moson-Sopron megye kézikönyve*. Szekszárd. 747-751.
- Bárdos Dezső (1998b): Ravazd In: Fekete Mátyás (szerk.) *Győr-Moson-Sopron megye kézikönyve*. Szekszárd. 777-778.
- Bárdos Dezső (1998c): Tényő In: Fekete Mátyás (szerk.) *Győr-Moson-Sopron megye kézikönyve*. Szekszárd. 849-851.
- Bedécs Gyula – Horváthné Volf Mónika (2003): Győrasszonyfa. In: Boda László (szerk.) (2003): *A pannonhalmi-dombság*. Kalauz turistáknak és természetbarátoknak. Szombathely. 70-71.
- Szabady János (1990): Győr-ménfőcsanak emlékhelyek. In: Borbély János (szerk.) (1991): *Tanulmányok Ménfőcsanak történetéből*. Győr-Ménfőcsanak Önkormányzatának Testülete. 95-104.
- Borovszky Samu (szerk.) (1908): *Magyarország vármegyéi és városai*. Győr vármegye.
- Erdélyi László (szerk.) (1902): Az apátság birtokai In: *A Pannonhalmi Főapátság története*, Első korszak, A megalapítás és terjeszkedés kora 996-1243. Szerk.: Erdélyi László, Stephaneum, Budapest.
- Esterházy Pál (1696): *Mennyei korona*. Akadémiai nyomda, Nagyszombat. http://real-r.mtak.hu/592/6/rmk_L_1496-RM_L_2r_0028-a.pdf
- Fehér Ipoly (szerk.) (1874): *Győr megye és város egyetemes leírása*. Budapest.
- Franciscs Norbert (1896): Győrmegye. In: *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben*. XIII. kötet. Budapest
- Gibbon, Edward (1869): *A Római Birodalom hanyatlásának és bukásának története I-II*. Ráth Mór. Pest
- Hóman Bálint (2010): *A magyar hún-hagyomány és a hún-monda*. Studium, 1925. Budapest.
- Ipolyi Arnold (1854): *Magyar Mythologia*. Heckenast Gusztáv, Pest. <http://real-ms.mtak.hu/22159/1/>

K517_000986204.pdf

- Jenei György (2020): Magyar etnikai identitás és magyar állami szuverenitás. Történeti adalékok az eredetről, a történeti trendekről és a külső megítélésről. *Polgári Szemle*. 16. évf. 159-185.
- Jobbágyi Zsolt (2018): Égi bárka Pannon tájban. A Sokoró szent földrajza. Illés Nyomda, Győr
- Juhász-Laczkó Albin (2020): *Szent István nyomában Pannonhalmán*. Zarándokfüzet. Bencés Kiadó, Pannonhalma.
- Kandra Kabos (1897): *Magyar Mythologia*. Kiadja dr. Pásztor Bertalan, Eger.
- Karácson Imre (1899): *Szent Imre herceg*. Szent István Társulat, Budapest.
- Kerekes Sámuel (szerk.) (1929): *Győr - Moson - Pozsony közigazgatásilag egyesített vármegyék és Győr türe. hat. jogú, sz. kir. város részletes ismertetője és monográfiája az 1929-1930. évekre*. Budapest.
- Magyar Zoltán (2000): *Szent István a néphagyományban*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Márton Béla (1961): A Sokorói Halomvidék. In.: *Élet és Tudomány*. 16. szám. 491-494.
- Matussek Antal (1859): Győr megye téthi járása. In.: *Győri Közöny* III. évf. 13.sz. február 13. 49-50.
- Molnár Attila (2006): A Hallstatt-kultúra emlékei a Sokoró-vidéken. In. *Arabona* 2006. 337-348.
- 霏霖 (2020): 认匈奴当祖先，土耳其人是匈奴的后裔吗 https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_8851519
- Pesty Frigyes (1861): *A templáriusok Magyarországon*. Pest.
- Sáry István (1998): Győrasszonyfa. In: Fekete Mátyás (szerk.) *Győr-Moson-Sopron megye kézikönyve*. Szekszárd. 625-626.
- Sulyokné Bazsó Szilvia (szerk.) (2009): *Tényői barangoló. pp. 106*.
- Szabados György (2007): Árpád fejedelem. Történet és emlékezet. *Magyar Tudomány* 2007/11 <http://www.matud.iif.hu/07nov/09.html>
- Szendrey Zsigmond (1925): Történeti népmondáink. *Ethnographia* 36. évf. 48-53.
- Szónyi Eszter –Tomka Péter (1996): Pannonhalma környékének története a bencések megjelenéséig. In: *Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve I*. Pannonhalma. 38-46.
- Szűcs Mihály (2020): *A Sokoró és értékei*. Sokorói Tájegységi Értéktár Bizottság. Győr.
- Unti Mária – Varga Józsefné (szerk.) (2009): *Győr-Moson-Sopron megye földrajzi nevei 2*. A Győri járás. Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar, Győr (Magyar Névérvivum. Győr-Moson-Sopron megye. <http://mna.unideb.hu/forras.php?megyeid=4&oldal=2>)
- Tarih-i Üngürüş (1982): *A magyarok története*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Tomka Péter (1988): A hun nagykirály kezenyoma Pannonhalmán. In: Borbély János (szerk.) *Kisalföldi kalendárium*. Széchenyi Nyomda, Győr. 102-104.
- Torma Béla Gyula (2008): A 907. évi Pozsonyi csata katonapolitikai háttere és hadművészeti modellezése. In: Torma Béla Gyula-Veszprémy László (szerk.): *Egy elfeledett diadal*. A 907. évi Pozsonyi csata. Budapest. 11-166.
- Vályi András (1799): *Magyar országnak leírása* III. Buda.
- Vehrer Adél (1989): *Nemzeti történelmünk mozzanatai a sokoróaljai színhagyományban*. Néprajzi Pályázat. Kézirat
- Vehrer Adél (2019): *Tényő történeti mondavilága* Tényő Világa Egyesület az Élhetőbb Településért, Győr.
- Zombory Gusztáv (1862): A sz. Benedek-rendi atyák zárdája a Sz. Márton-hegyen. *Az ország Tükre*. 189-190.